

شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جمعیت‌پذیری فضاهای پیراشهری سنندج (مطالعه موردی: نایسر)

پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۲۹

صفحات: ۱۶۰-۱۴۳

داود جمینی؛ استادیار گروه ژئومورفولوژی، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران (پژوهشگر پاره‌وقت پژوهشکده کردستان‌شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران).
امین دهقانی؛ استادیار گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه جیرفت، جیرفت، ایران.

چکیده
نایسر یکی از فضاهای پیراشهری واقع در پیرامون شهر سنندج است که طی سال‌های گذشته روند جمعیت‌پذیری شدیدی را تجربه کرده است؛ به گونه‌ای که جمعیت آن از ۹۳۸ نفر در سال ۱۳۷۵ به ۸۵۰۰ نفر در سال ۱۳۹۹ رسیده است. بخش قابل توجهی از ساکنان نایسر را مهاجرین روستایی تشکیل می‌دهد. هدف اصلی پژوهش، شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جمعیت‌پذیری فزاینده نایسر است. نوع تحقیق بر اساس هدف کاربردی و بر اساس روش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری شامل تمامی سرپرستان خانواری است که طی دو دهه اخیر از روستاها به این فضای پیراشهری مهاجرت کرده‌اند و از میان آن‌ها، ۱۵۰ نفر به‌عنوان نمونه آماری در نظر گرفته شد. ابزار اصلی برای گردآوری داده‌ها، پرسشنامه است که روایی و پایایی آن تأیید شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از ترکیب روش‌های کمی (جدول توزیع فراوانی، آزمون مقایسه میانگین و تحلیل عاملی اکتشافی در قالب نرم‌افزار SPSS) و کیفی (تحلیل محتوا) استفاده شده است. نتایج نشان داد میزان رضایت از سکونت در نایسر با میانگین ۲/۲۷۱، پایین‌تر از سطح متوسط می‌باشد و پنج عامل کلیدی جمعیت‌پذیری شتابان نایسر که ۶۲/۶۲۷ درصد از واریانس آن را تبیین کرده‌اند، به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: پایین بودن هزینه اسکان و فعالیت‌های اقتصادی (۱۷/۸۴۶ درصد)، سهل‌گیری در قوانین و مقررات فضاهای پیراشهری (۱۲/۳۶۰ درصد)، دسترسی به زیرساخت‌ها (۱۲/۳۴۰ درصد)، بهره‌مندی از فرصت‌ها (۱۱/۶۱۷ درصد) و جذابیت‌های کاذب شهرنشینی (۸/۴۶۳ درصد). همچنین نتایج نشان داد میانگین محاسبه‌شده برای بازگشت مجدد به روستا با میانگین ۲/۹۶۲، در سطح متوسطی قرار دارد.

واژه‌های کلیدی:
فضاهای پیراشهری، مهاجرت، توسعه روستایی، نایسر.

E- Mail: amindehghani96@yahoo.com

نحوه ارجاع به مقاله:

جمینی، داود. دهقانی، امین. ۱۴۰۲. شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جمعیت‌پذیری فضاهای پیراشهری سنندج (مطالعه موردی: نایسر). مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۲(۱۰): ۱۶۰-۱۴۳.

بعد از انقلاب صنعتی، فرایند شهرنشینی و رشد جمعیت شهری، همه کشورهای دنیا را در مقیاسی وسیع تحت تأثیر قرارداد؛ به طوری که جمعیت شهری جهان از ۱۴ درصد در سال ۱۹۰۰ به ۵۰ درصد در سال ۲۰۰۷ افزایش یافت و انتظار می‌رود این نسبت در آینده افزایش یابد. این افزایش جمعیت به ویژه در کشورهای در حال توسعه مشهود است و این مهم مشکلات قابل توجهی را به خصوص در زمینه زیرساخت‌ها به همراه دارد (Friesen et al., 2018: 1-2). رشد بیش از حد جمعیت در فضاهای شهری ممکن است منجر به آلودگی محیط‌زیست، مصرف بیش از حد منابع، تراکم ترافیک و نابرابری اجتماعی - اقتصادی در شهرها شود (Lyu & Jiang, 2022:1) و همچنین زمینه و بستر لازم را برای گسترش ناموزون شهری فراهم نماید. از دیگر پیامدهای رشد شتابان شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، شکل‌گیری فضاهای سکونتگاه‌های حاشیه‌نشین (Alam et al., 2023:1) و فضاهای پیراشهری است. فضاهای پیراشهری نتیجه تغییر و تحولات فزاینده رشد و توسعه شهری در قرن جدید هستند که در حال حاضر جمعیت قابل توجهی را در خود جای داده‌اند (Dembski et al., 2017: 2020).

در شکل‌گیری فضاهای پیراشهری عوامل متعددی مانند رشد شهرها به سمت پیرامون (Nagesh et al., 2023: 2)، برون‌فکنی جمعیت و فعالیت به خارج از مرزهای رسمی شهرها و مهاجرت بیرونی دخیل هستند (دانشپور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱). در این میان نرخ بالای مهاجرت از مناطق روستایی به مناطق حاشیه شهر، نقش قابل توجهی را در رشد مناطق حاشیه شهرها ایفا می‌کند (Mberu et al., 2016: 10) به گونه‌ای که مهاجرت جمعیت از مناطق روستایی به شهری در کشورهای در حال توسعه منجر به افزایش سریع جمعیت شهری (Wesnawa et al., 2022: 1) به ویژه در نواحی پیراشهری شده است (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۰-۳۹). علی‌رغم وضعیت توسعه ضعیف در بسیاری از فضاهای پیراشهری، شواهد نشان می‌دهد وضعیت این فضاها نسبت به بسیاری از روستاها در شرایط نسبی بهتری قرار دارد و این مهم نشانگر وضعیت نامناسب شاخص‌های توسعه در سکونتگاه‌های روستایی است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۵). با وجود چالش‌های متعدد در نواحی روستایی مانند وضعیت نامناسب اقتصادی و معیشتی (Riahi & Jamini, 2018: 2)، کاهش جمعیت روستایی (جمینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۶)، ناپایداری مسکن، فقر (Jamini & Dehghani, 2022: 101-100)، بیکاری (جمشیدی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۲۱)، تورم (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۴)، دسترسی محدود و ناپایدار به امکانات (امینی و جمینی، ۱۳۹۳: ۱۷۵؛ قادرمرزی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۴)، تفاوت در دستمزد و شرایط استخدامی بین مناطق در روستایی و شهری، خشکسالی‌های پی‌درپی (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲)، سطح ضعیف رفاه و امنیت غذایی (جمینی و جمشیدی، ۱۴۰۰: ۸۸)، سطح پایین کیفیت زندگی، اقدام به مهاجرت جامعه روستایی امری بدیهی است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۵)؛ زیرا مهاجرت یکی از پاسخ‌های تطبیقی به چالش‌های مختلف طبیعی و انسانی به وجود آمده در نواحی روستایی است (Petrova, 2021: 33). در کنار موارد فوق که از آن‌ها می‌توان به‌عنوان عوامل دافعه جمعیت روستایی یاد کرد، فضاهای پیراشهری به دلایل مختلفی مانند مسکن ارزان‌قیمت، امکان بیشتر برای دستیابی به اشتغال (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۵)، تورم و گرانی زمین و مسکن در شهرها (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۴) به صورت فزاینده‌ای جمعیت مهاجر روستایی را به سمت خود جذب می‌نمایند. در شکل‌گیری روند فوق چرخش سریع اطلاعات درباره فرصت‌های شغلی و امکانات رفاهی موجود در مقصد، حمایت‌های عاطفی

و مالی، شبکه‌های اجتماعی (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲) و آرزو و هدف جامعه روستایی برای دستیابی به مواهب توسعه و ارتقای سطح زندگی (ریاحی و بیرقی، ۱۴۰۱: ۱۴۱)، بی‌تأثیر نیستند.

در مجموع می‌توان چنین عنوان کرد که در کنار روند عادی رشد جمعیت در نواحی پیراشهری، مهاجرت به این فضاها، از علل اصلی دگرگونی ساختار کالبدی - فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی آن‌ها است (شاهی‌دشت و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۸) و این فضاها سکونتی را با چالش‌های متعددی مواجه ساخته است (کوزه‌گر کالجی و سلیمی سبحان، ۱۳۹۹: ۳۶).

بر اساس مستندات مرکز آمار کشور، استان کردستان در کنار استان‌هایی مانند چهارمحال و بختیاری و زنجان به دلیل محرومیت سکونتگاه‌های روستایی به لحاظ شاخص‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرایند سنتی مهاجرت (مهاجرت از روستا به شهر) کماکان وجود دارد و پیش‌بینی شده است که این روند در آینده نیز ادامه‌دار باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵). در میان شهرهای استان کردستان، فضاها پیراشهری واقع در مجاورت شهر سنندج به‌ویژه ناحیه پیراشهری نایسری یکی از مهم‌ترین مقاصد مهاجران روستایی است به گونه‌ای که طی چند سال اخیر این فضای پیراشهری روند جمعیت‌پذیری شتابانی را طی نموده است. افزایش جمعیت این فضای پیراشهری از ۹۳۸ نفر به حدود ۸۵۰۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۹، مظهر تأیید بر جمعیت‌پذیری شتابان این فضای پیراشهری است (جمینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۹-۱۱۸). در این میان واقعیت غیرقابل‌انکار این است که نایسری یکی از جمعیت‌پذیرترین فضاها پیراشهری استان کردستان است. بنابراین واکاوی مهم‌ترین علل این جمعیت‌پذیری و مباحث مرتبط با آن، از اهمیت زیادی برخوردار است. با توجه به مطالب عنوان‌شده سؤال‌هایی که می‌توان در این خصوص مطرح نمود عبارت‌اند از: میزان رضایت مهاجرین روستایی از سکونت در نایسری چگونه است و مهم‌ترین عوامل جمعیت‌پذیری نایسری از دیدگاه آن‌ها کدام‌اند؟ وضعیت گرایش به بازگشت به روستا در میان جامعه روستایی ساکن در نایسری چگونه است و مهم‌ترین راهکارهای زمینه‌سازی بازگشت به روستا از دیدگاه آن‌ها کدام‌اند؟

اصطلاح «پیراشهری» برای اولین بار حدود ۴۰ سال پیش در حوزه علوم اجتماعی برای توصیف رویکرد جدیدی از توسعه شهری ظاهر شد. در این رویکرد فضاها پیراشهری، با هجوم مردم از نواحی دیگر به این فضاها شروع می‌شود. سپس فعالیت‌ها، به تدریج رنگ و بوی شهری به خود می‌گیرند (Fatima & Khalfallah, 2023: 670). از دیدگاه فضایی، توسعه پیراشهری به معنای انسجام و یکپارچگی مناطق روستایی با سیستم‌های شهری است. از دیدگاه کارکردی، توسعه فضای پیراشهری به معنای افزایش همگرایی بین مناطق روستایی و سیستم شهری است (میکانیکی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۴).

منطقه پیراشهری یک مرز مشترک بین ویژگی‌های جوامع شهری و روستایی است که دگرگونی‌هایی را در کاربری اراضی، تغییرات جمعیتی و تحولات اجتماعی - اقتصادی شامل می‌شود. میزان دگرگونی در منطقه پیراشهری را می‌توان در نحوه بهره‌برداری از فضا و فعالیت‌های جامعه مشاهده کرد. به‌عنوان مثال اگر بیش از ۷۵ درصد استفاده از زمین و فعالیت‌های اجتماعی در مناطق حاشیه شهر بر بخش کشاورزی متمرکز باشد، در منطقه مذکور ویژگی‌های روستایی

۱ - شبکه اجتماعی یک ساختار اجتماعی است که از افراد یا سازمان‌های موسوم به «گره» تشکیل شده است که توسط یک یا چند نوع خاص از وابستگی متقابل، مانند دوستی، خویشاوندی، منافع مشترک، مبادله مالی، روابط عقیده‌ای، جایگاه و منزلت متصل می‌شوند (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲)

بیشتر حفظ شده است. در مقابل، اگر کاربری اراضی و فعالیت‌های اجتماعی در بخش کشاورزی کمتر از ۲۵ درصد باشد، منطقه حومه شهری است. در این میان، اگر این میزان ۲۵ تا ۷۵ درصد باشد، جنبه‌های شهری و روستایی بر یکدیگر در مناطق حاشیه‌شهری تأثیر می‌گذارند و از منطقه مذکور می‌توان به‌عنوان فضای پیراشهری یاد کرد (Wesnawa et al., 2022: 2). در همین راستا، براساس تعاریف ارائه‌شده فضاهای پیراشهری حومه شهر نیستند، بلکه ترکیبی از مناطق شهری و روستایی هستند و معمولاً در فضایی فراتر از مرزهای اداری شهر قرار گرفته‌اند (Diugwu et al., 2022: 16). در یک تعریف ساده می‌توان چنین عنوان کرد که نواحی پیراشهری، گونه‌ای از فضاهای سکونتی هستند که در ارتباط با گسترش افقی، خزش و توسعه دامنه عملکردهای شهری، در اراضی و فضاهای مجاور و حاشیه شهرها ایجاد می‌شوند (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۵). در تعریفی دیگر، پیراشهرنشینی طیفی از نواحی روستایی تا شهری شده را شامل می‌شود که می‌تواند از دو منظر کمی و کیفی مورد توجه قرار گیرد. از منظر کمی نشانگر افزایش مستمر جمعیت و گسترش زیرساخت‌های شهری و از منظر کیفی به مفهوم رشد سبک زندگی شهری در سکونتگاه‌های روستایی است (دانشپور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱). چشم‌انداز فضاهای پیراشهری شامل جمعیت با رشد فزاینده و فضاهای مسکونی تکه‌تکه شده است که دارای شبکه‌های زیرساختی متراکم هستند که با فضاهای خالی زراعی یا بدون کاربری از هم جدا شده‌اند. فضاهای پیراشهری یکی از نواحی مدنظر برای مهاجران است. این منطقه از نظر اقتصادی با مناطق شهری مجاور ادغام شده است (Diugwu et al., 2022: 16). از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری فضاهای پیراشهری جریان‌های مهاجرت درون منطقه‌ای و بین‌المللی (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۰-۳۹) به‌ویژه مهاجرت جامعه روستایی به فضاهای پیراشهری است (میکانیک و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۰).

پدیده مهاجرت اثرات مختلفی را بر فضاهای مبدأ و مقصد بر جای می‌گذارد، از این‌رو توجه به روند تغییر و تحولاتی مهاجرتی باید در بطن سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های توسعه واقع شود (شایان و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴). مهاجرت در مقصد از جمله مهاجرت به فضاهای پیراشهری، موجب افزایش تقاضا و قیمت زمین و مسکن، گسترش جغرافیایی اسکان غیررسمی، کاهش ذخیره زمین و مسکن، نارسائی خدمات شهری، اشباع شبکه‌های زیربنایی، ناکارآمدی روزافزون ساختار متفرق سیاسی و فضایی مدیریت محلی می‌شود (کمانرودی کجوری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱).

به‌طور کلی نظریه پردازان اولیه در خصوص مهاجرت به دودسته از عوامل دافعه و جاذبه جمعیت توجه دارند. براساس این نظریه‌ها، عوامل اقتصادی و فیزیکی نامناسب در یک مکان سبب ترک محل زندگی به مکان دیگری می‌شود که از نظر اقتصادی و فیزیکی در شرایط مناسب‌تری قرار دارد (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۶-۱۸۵). همچنین دیدگاه‌های مرتبط با الگوی مکانی-زمانی و انگیزه‌های مهاجرت از یک جامعه عمدتاً روستایی به یک جامعه شهری نشان می‌دهد در مراحل اولیه این فرآیند، مرکز اقتصادی روبه رشد در شهرها، توجه مهاجران روستایی را که به دنبال فرصت‌های درآمدی جدید هستند، به سوی خود جلب می‌نماید. در ادامه با گسترش توسعه منطقه‌ای، نابرابری درآمدهای محلی کاهش می‌یابد و مهاجران را به سمت شهرهای کوچک‌تر هدایت می‌کند. در نتیجه این تغییر و تحولات، سلسله‌مراتب شهری متنوع ایجاد می‌شود (Lerch, 2023: 2). در هر صورت از مهم‌ترین پیامدهای مهاجرت روستا به شهر می‌توان به افزایش نامتعارف جمعیت در روستاهای پیراشهری اشاره کرد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۵).

نخستین مطالعه و توجه رسمی به نواحی پیراشهری در ایران را به تصویب طرح مجموعه شهری تهران در سال ۱۳۷۴ نسبت داد که در آن وزارت مسکن و شهرسازی، باهدف امکان و ایجاد برنامه‌ریزی یکپارچه برای شهر تهران و سایر

کلانشهرها، چارچوب «طرح ریزی و مدیریت مجموعه شهری تهران و سایر شهرهای بزرگ کشور و شهرهای اطراف آنها» را تصویب کرد. در این طرح علی‌رغم اینکه از مفهوم پیراشهری به صورت مستقیم سخن به میان نیامده است، اما مواردی مانند پراکنده‌رویی جمعیت و فعالیت‌ها به‌ویژه در منطقه کلانشهری تهران، تأثیر قوانین منطقه‌بندی و طرح‌های شهری بر فراقبلی گروه‌های کم‌درآمد به نواحی پیرامونی و شکل‌گیری اسکان غیررسمی بررسی شده است (رفیعی و همکاران، ۱۳۹۹: ۴۶). بعد از این بازه زمانی در مطالعاتی متعددی به صورت مستقیم، اصطلاح پیراشهری مورد استفاده و بررسی قرار گرفته است. در کشورمان فضاهای پیراشهری به دلیل نزدیکی مکانی و وابستگی فضایی کالبدی با شهر، از امکانات و فرصت‌هایی برخوردار هستند که در اکثر سکونتگاه‌های روستایی وجود ندارد. همچنین بهره‌مندی از شبکه ارتباطی مناسب، استفاده از زیرساخت‌ها و خدمات شهری به‌ویژه در زمینه‌های اقتصادی و فرهنگی اجتماعی و فرصت‌های شغلی در شهر، از جمله مزایای این فضاهای پیراشهری نسبت به روستاهای دور از شهرها است (بابایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۰).

به‌طور کلی مناطق پیراشهری، چند عملکردی هستند و از پتانسیل‌های زیادی برای تغییر ماهیتشان برخوردارند، توسعه کالبدی آن‌ها پیچیده بوده و ویژگی مشخصی ندارند. از مشخصه‌های اصلی فضاهای پیراشهری می‌توان به افت شاخص‌های محیطی، دگرگونی بی‌برنامه کاربری اراضی، کمبود شدید خدمات (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۵)، توسعه فیزیکی و کالبدی غیرمجاز، توسعه‌های غیرپیوسته و تغییرات کاربری زمین (بابایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۲-۱۴۳)، نزدیکی به شهر، ارزش‌های روستایی و سنتی، نزدیکی به بزرگراه‌ها، توسعه اقتصادی، تجاری شدن، فساد شهری و تغییر فعالیت کشاورزی اشاره کرد (میکانیک و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۴).

با توجه به اینکه شکل‌گیری فضاهای پیراشهری یک واقعیت غیرقابل انکار مرتبط با فرایند توسعه شهری و روستایی هستند و دارای روند فزاینده‌ای جمعیت‌پذیری آن‌ها هستیم، در این خصوص مطالعات مختلفی انجام گرفته است که در ادامه به نتایج چند مطالعه مهم اشاره شده است. بابایی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای اقدام به تحلیل جمعیت‌پذیری و روند تحولات اقتصادی - اجتماعی روستاهای پیراشهری در شهرستان ارومیه نموده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد قیمت پایین زمین، مهاجرت اقوام و آشنایان و تبعیت از آن‌ها، پایین بودن هزینه‌های زندگی نسبت به شهر ارومیه، دسترسی به فرصت‌های شغلی، دسترسی به خدمات آموزشی و بهداشتی و رفاهی، قیمت پایین مسکن، امنیت اجتماعی و اجاره‌بهای پایین به ترتیب مهم‌ترین علل جمعیت‌پذیری فضاهای پیراشهری هستند.

نتایج مطالعه کمانرودی کجوری و همکاران (۱۳۹۸) در خصوص فرآیند شکل‌گیری اجتماعات غیررسمی در محدوده پیراشهری مشکین‌شهر نشان داد این اجتماعات به دلیل مهاجرت روستاشهری شکل گرفته‌اند و علل این مهاجرت را می‌توان به عوامل منطقه‌ای (توسعه نامتوازن و مهاجرت‌های ناحیه‌ای و سکونتگاهی) و محلی (توسعه زیرساخت‌های خدماتی، قیمت ارزان زمین، ضعف مدیریت شهری، محورهای ارتباطی برون‌شهری) نسبت داد. نتایج پژوهش میکانیک و همکاران (۱۴۰۰) باهدف شناسایی عوامل مؤثر بر رشد سکونتگاه‌های پیراشهری بیرجند نشان داد چهار عامل اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و کالبدی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رشد سکونتگاه‌های پیراشهری بیرجند هستند. در این میان عوامل اقتصادی (روند افزایشی قیمت مسکن و زمین در شهر بیرجند به‌عنوان عامل دافعه و ارزان بودن قیمت مسکن و زمین به‌عنوان عامل جاذبه) بیش‌ترین اثر را در رشد سکونتگاه‌های پیراشهری داشته است. نتایج

مطالعه ریاحی و بیرقی (۱۴۰۱) باهدف پایش تحولات کاربری اراضی در نواحی پیراشهری بیرجند نشان داد تأمین مسکن و ساخت‌وساز غیررسمی، مهم‌ترین دلایل مهاجرت به پیراشهر بیرجند و افزایش سطح پیراشهری در این شهر بوده است.

نتایج مطالعه بیگانسکا و همکاران (۲۰۱۸) در خصوص توسعه پیراشهری به‌عنوان یک‌روند مهم در توسعه روستایی در کشورهای لتونی، لهستان و آلمان نشان داد مناطق پیراشهری به علل ارتباط و تعامل فراوان با شهرها به‌ویژه درزمینهٔ متغیرهای اقتصادی، برخورداری از زیرساخت‌های بیشتر نسبت به سکونتگاه‌های روستایی، روند جمعیت‌پذیری فزاینده‌ای را دارند و این فرایند تهدیدی برای توسعه روستایی در این کشورها است. نتایج مطالعه آیجاز (۲۰۱۹) در مناطق پیراشهری کشور هند نشان داد کمبود زمین و مسکن در فضاهای شهری و ضعف نظارت بر فضاهای پیراشهری، دو دلیل رشد فزاینده این فضاها هستند. نتایج مطالعه پترووا (۲۰۲۱) در خصوص مخاطرات طبیعی و مهاجرت‌های داخلی در کشور بنگلادش نشان داد مخاطرات محیطی مانند سیل با از بین بردن دارایی‌ها، زمینه‌ساز مهاجرت به نواحی شهری شده است. نتایج مطالعه پارک و همکاران (۲۰۲۲) باهدف بررسی رابطه بین مهاجرت و تغییر پوشش زمین در مناطق روستایی در ایالت اوهایو (ایالات متحده) بین سال‌های ۲۰۰۸ و ۲۰۱۶ نشان داد ساکنان مناطق روستایی که بیشتر به پوشش جنگلی وابسته بوده‌اند، با تغییرات کاربری اراضی جمعیت خود را بیشتر ازدست‌داده‌اند و از سطح مهاجرت بیشتری را به حومه‌های شهری تجربه کرده‌اند. نتایج پژوهش دایگویی و همکاران (۲۰۲۲) در خصوص ادراک خانوارهای محله‌های ساکن در فضاهای پیراشهری اورری‌در کشور نیجریه از کیفیت مسکن نشان داد بین کیفیت زیرساخت‌های مسکن و تصمیم ساکنان برای سکونت در فضاهای پیراشهری و یا نقل مکان به این فضاها، ارتباط آماری معناداری وجود دارد و لازم است در تصمیم‌گیری و اجرای پروژه‌های مسکن به انتظارات ساکنان از طریق مشورت با آن‌ها، توجه بیشتری معطوف شود. آلام و همکاران (۲۰۲۳) مطالعه‌ای را در خصوص توسعه فضاهای پیراشهری در مجاور شهر خولنا در کشور بنگلادش انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد توسعه و گسترش خدمات و زیرساخت‌های حمل‌ونقل، توسعه کریدور اقتصادی، مهاجرت از مراکز شهری به روستای اطراف، دسترسی به اراضی زراعی حاصلخیز و قیمت پایین زمین از دلایل توسعه فضاهای پیراشهری شهر خولنا هستند.

بررسی ادبیات و سوابق پژوهش نشان می‌دهد در شکل‌گیری و جمعیت‌پذیری فضاهای پیراشهری عوامل مختلفی دخیل هستند و این عوامل متناسب با شرایط زمانی و مکانی متفاوت حاکم بر فضاهای مختلف، دارای اختلافاتی با یکدیگر هستند. پژوهش حاضر با دیدگاهی ترکیبی ضمن آگاهی از این مطالعات، سعی دارد ضمن بررسی وضعیت رضایت مهاجرین روستایی از سکونت در فضاهای پیراشهری، به شناسایی مهم‌ترین علل جمعیت‌پذیری فضاهای پیراشهری پردازد. در این میان بررسی میزان گرایش روستاییان مهاجر به بازگشت به زادگاه اولیه خود و شناسایی مهم‌ترین راهکارهای زمینه‌سازی برای بازگشت آن‌ها به روستا از دیدگاه جامعه روستایی ساکن در نایسرا از نوآوری‌های

پژوهش حاضر است. با توجه به مطالب عنوان شده مدل مفهومی زیر را می توان برای علل مؤثر بر جمعیت پذیری فضاهای پیراشهری طراحی کرد (شکل ۱).

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش (عوامل مؤثر بر جمعیت پذیری فضاهای پیراشهری)

روش‌شناسی

به لحاظ تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته از روش تحقیق، پژوهش حاضر از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی و به لحاظ روش، از نوع تحقیقات توصیفی - تحلیلی است که در بازه زمانی ۷ ماهه (تیرماه تا اواخر دی‌ماه سال ۱۴۰۱) انجام گرفته است. برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز علاوه بر مطالعات اسنادی، از شیوه پیمایشی (ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی) استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی سرپرستان خانوار روستایی ساکن در نایسر است که طی دو دهه اخیر به این فضای پیراشهری مهاجرت کرده‌اند. با توجه به نامشخص بودن تعداد این سرپرستان خانوار و همچنین حداقل نمونه برای انجام مطالعات پیمایشی (حداقل ۱۰۰ نفر)، از میان آن‌ها ۱۵۰ سرپرست خانوار به‌عنوان نمونه آماری در نظر گرفته شده‌اند. لازم به ذکر است این افراد به شیوه کاملاً تصادفی مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند. ابزار اصلی پژوهش برای گردآوری داده‌های میدانی پرسشنامه محقق ساخته است که در پنج بخش اصلی طراحی شده است (جدول ۱). بخش اول پرسشنامه به ویژگی‌های شخصی پاسخگویان (سن، بعد خانوار، تحصیلات، شغل و سابقه مهاجرت) اختصاص یافته است. بخش دوم پرسشنامه به میزان رضایت آن‌ها از سکونت در نایسر، بخش سوم به عوامل جمعیت‌پذیری نایسر از دیدگاه جامعه روستایی و بخش چهارم به وضعیت گرایش به بازگشت مجدد به روستا در میان آن‌ها اختصاص یافته است. لازم به ذکر است برای سنجش متغیرهای واقع شده در بخش‌های دوم تا چهارم پرسشنامه از طیف پنج‌قسمتی لیکرت (بسیار کم = ۱، کم = ۲، متوسط = ۳، زیاد = ۴ و بسیار زیاد = ۵) استفاده شده است. بخش پنجم پرسشنامه در قالب یک سؤال باز به مهم‌ترین راهکارهای زمینه‌سازی بازگشت به روستا از دیدگاه سرپرستان خانوار روستایی ساکن در فضای پیراشهری نایسر اختصاص یافته است. برای بررسی روایی ابزار مورد استفاده از نظرات

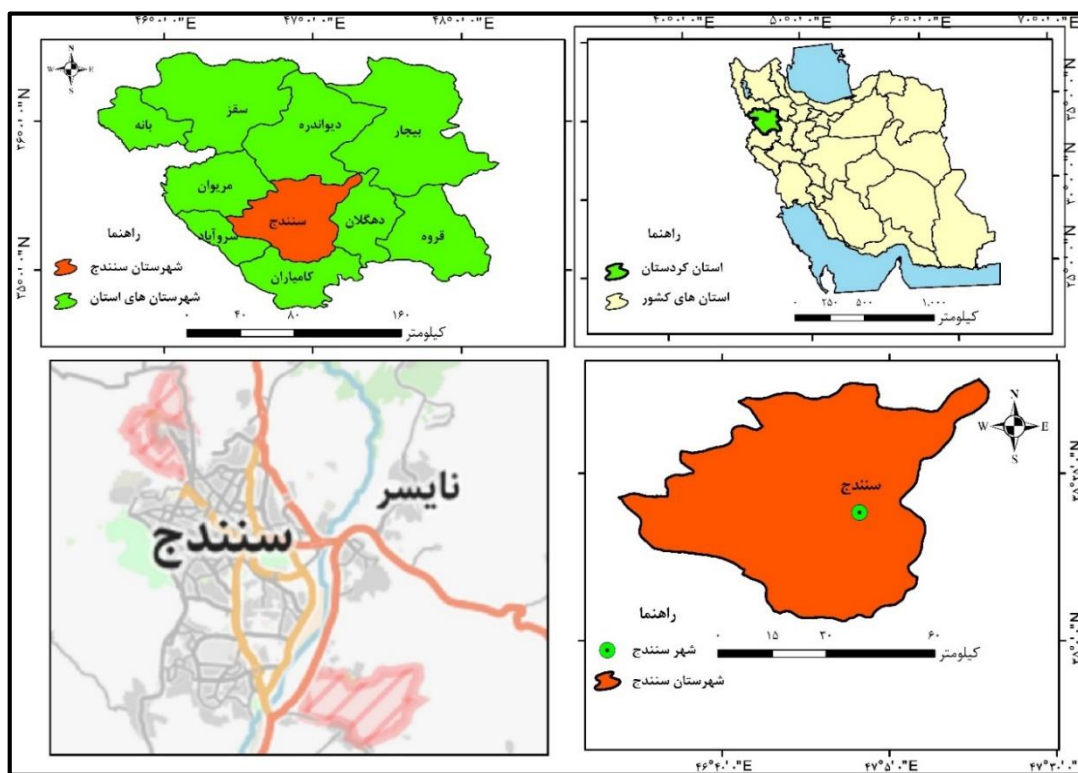
و دیدگاه کارشناسان و متخصصان برنامه‌ریزی شهری و روستایی استفاده شده است. به این صورت که پرسشنامه طراحی شده در اختیار آن‌ها قرار گرفت و پس از اعمال نظرات آن‌ها، روایی پرسشنامه تأیید شده است. برای بررسی پایایی پرسشنامه از پیش‌آزمون استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ حاصل شده برای بخش‌های مختلف پرسشنامه، نشان‌دهنده قابل قبول بودن پایایی پرسشنامه مورداستفاده است.

جدول ۱. جزئیات پرسشنامه مورداستفاده در پژوهش

بخش اصلی پرسشنامه	مؤلفه	تعداد متغیر	شرح	ضریب آلفای کرونباخ
اول	ویژگی‌های شخصی	۵	سن، بعد خانوار، تحصیلات، شغل و سابقه مهاجرت	-
دوم	رضایت از سکونت در نایس	۱۵	رضایت از کیفیت دسترسی به خدمات و امکانات آموزشی، بهداشتی - درمانی، حمل‌ونقل، فضای سبز و تفریحی، کتابخانه، فرصت‌های شغلی، وضعیت درآمد، عملکرد شوراها، عملکرد شهردار، کیفیت مدیریت زباله، کیفیت معابر، روشنایی معابر، احساس امنیت جانی، میزان اعتماد به همسایه‌ها، میزان همکاری میان اهالی	۰/۷۶
سوم	جمعیت‌پذیری نایس	۲۲	میزان اجاره پایین مسکن، قیمت پایین مسکن، قیمت پایین زمین مسکونی، سهولت اخذ امتیازهای موردنیاز برای واحدهای مسکونی، نیاز به سرمایه محدود برای شروع کسب‌وکار، میزان اجاره پایین مغازه‌ها، قیمت پایین تهیه مایحتاج روزانه، دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی، سرمایه‌گذاری در شهر (خرید ملک و ...)، عدم نیاز به اخذ مجوز برای ساخت‌وساز، فرصت‌های شغلی بیشتر، نظارت محدود بر کیفیت ساخت‌وسازها، بهره‌مندی از پرستیژ شهرنشینی، کمتر بودن هزینه‌های زندگی نسبت به شهر سندج، دسترسی به خدمات ورزشی - تفریحی، سهولت تغییر کاربری اراضی، دسترسی به خدمات آموزشی، دسترسی به خدمات حمل‌ونقل، ارتقای طبقه اجتماعی، ادامه تحصیل فرزندان، امکان مهارت‌آموزی، دسترسی به مراکز خرید	۰/۷۱۶
چهارم	گرایش به بازگشت مجدد به روستا	۵	اشتغال در روستا، ساختن مسکن در روستا، ماندن فرزندان در روستا، سرمایه‌گذاری در روستا (احداث کارگاه و ...)، احساس آرامش از زندگی در روستا	۰/۷۲۷
پنجم	راهکارهای زمینه‌سازی بازگشت به روستا	۱	مهم‌ترین راهکارهای شما برای تقویت زمینه بازگشت به روستاها کدامند؟	-

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها متناسب با سؤال‌های پژوهش از جدول توزیع فراوانی، آزمون مقایسه میانگین و تحلیل عاملی اکتشافی در قالب نرم‌افزار SPSS و تحلیل کیفی (تحلیل محتوا) داده‌ها استفاده شده است. نایس یکی از فضاهاى پیراشهرى واقع در شرق و شمال شرقى شهر سندج است (شکل ۲) که براساس مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در سال ۱۳۸۹، از روستای نایس به ناحیه منفصل شهری نایس تغییر پیدا کرده است (شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۹۰؛ احمدی و آقایی، ۱۳۹۶: ۶). بررسی روند تغییر و تحولات جمعیتی نایس طی دهه‌های اخیر نشان می‌دهد جمعیت آن تا سال ۱۳۷۵ دارای روند رشد طبیعی و عادی بوده است. به طوری که طی بازه زمانی ۳۰ ساله (سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۵) جمعیت آن از ۳۴۸ نفر به ۹۳۸ نفر افزایش یافته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد جمعیت نایس بعد از سال ۱۳۷۵ به شدت افزایش یافته است؛ به طوری که جمعیت آن در سال ۱۳۸۵ به ۱۲۴۸۰ نفر و در سال ۱۳۹۰، به ۲۶۲۴۲ نفر و در سال ۱۳۹۶، به ۵۳۶۷۸ نفر افزایش یافته است (ضیاء توانا حسن و قادرمرزی،

۱۳۸۸: ۱۲۶-۱۲۷؛ محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۲؛ حیدریان و رحیمی، ۱۳۹۶: ۹۲۴). روند جمعیت‌پذیری این فضای پیراشهری طی چند سال گذشته کماکان دارای روند صعودی بوده است به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۹، جمعیت آن به حدود ۸۵۰۰۰ نفر افزایش یافته است. بررسی نرخ رشد جمعیت نایسر طی سال‌های اخیر نشان می‌دهد، نرخ رشد جمعیت در بازه‌های زمانی سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۷۵، سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۳۸۵، سال ۱۳۸۵ تا سال ۱۳۹۰، سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۶ و سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۹ به ترتیب ۷/۷۲ درصد، ۲۹/۵۴ درصد، ۱۶/۰۳ درصد، ۱۲/۶۷ درصد و ۱۶/۵۶ درصد بوده است و نشانگر رشد شتابان جمعیت در این فضای جغرافیایی است. یکی از مهم‌ترین دلایل جمعیت‌پذیری فزاینده نایسر، پتانسیل بالای مهاجرپذیری آن به‌ویژه از سکونتگاه‌های روستایی استان کردستان است (جمینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۸-۱۱۹). مکان اولیه اکثر ساکنان این فضای پیراشهری به ترتیب شهرستان‌های سنندج، دهگلان، کامیاران و دیواندره است که به این فضای سکونتی مهاجرت کرده‌اند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۵).

شکل ۲. موقعیت نایسر در محدوده شهر و شهرستان سنندج، استان کردستان و کشور

منبع: (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان، ۱۳۹۷)

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

یافته‌های پژوهش در ارتباط با ویژگی‌های شخصی پاسخگویان نشان می‌دهد میانگین سنی پاسخگویان حدود ۴۶ سال بوده است که در این میان جوان‌ترین و مسن‌ترین پاسخگو به ترتیب دارای ۲۳ سال و ۶۷ سال بوده‌اند. نتایج بررسی بعد خانوار نشان داد مقدار محاسبه‌شده برای این شاخص ۴/۱۶ بوده است و در این میان کمترین و بیشترین بعد خانوار به

ترتیب ۲ نفر و ۷ نفر بوده است. در ارتباط با وضعیت تحصیلی پاسخگویان، نتایج نشان داد ۴ درصد بی‌سواد، ۴۲ درصد دارای تحصیلات در سطح ابتدایی، ۲۲ درصد راهنمایی، ۲۲ درصد دیپلم و حدود ۱۰ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی هستند. بررسی وضعیت شغلی پاسخگویان نشان داد شغل اصلی ۵۲ درصد از پاسخگویان فعالیت در بخش کشاورزی (باغداری، زراعت، دامداری فصلی و ...) می‌باشد و ۲۴/۷ درصد در مشاغل خدماتی (مغازه‌دار، کارگری، دست‌فروشی و ...)، ۱۲ درصد در بخش مشاغل دولتی، ۴ درصد در سایر مشاغل و ۷/۳ درصد بیکار هستند. در ارتباط با سابقه مهاجرت روستاییان به نایسر، نتایج نشان داد میانگین محاسبه‌شده حدود ۱۲ سال بوده است و در این میان مدت زمان مهاجرت جدیدترین و قدیمی‌ترین پاسخگو، به ترتیب ۱ سال و ۲۵ سال بوده است.

یافته‌های تحلیلی - استنباطی

بررسی وضعیت رضایت مهاجرین از سکونت در نایسر

برای بررسی وضعیت رضایت مهاجرین روستایی از سکونت در نایسر از جدول توزیع فراوانی و آزمون مقایسه میانگین استفاده گردید. نتایج نشان می‌دهد (جدول ۲) میزان رضایت ۳۷/۳ درصد پاسخگویان از سکونت در نایسر در سطوح بسیار کم و کم قرار دارد و میزان رضایت ۳۶/۷ درصد در سطح متوسط و ۲۶ درصد میزان رضایت‌شان در سطوح زیاد و بسیار زیاد قرار گرفته است. نتایج آزمون مقایسه میانگین (آزمون t تک نمونه‌ای با در نظر گرفتن عدد ۳ به‌عنوان مبنای آزمون) در خصوص رضایت مهاجرین روستایی از سکونت در نایسر نشان می‌دهد (جدول ۳) میانگین محاسبه‌شده با مقدار ۲/۲۷۱ به‌صورت معناداری کمتر از میانگین مبنا می‌باشد. منفی شدن آماره‌های t، اختلاف از میانگین و حد بالا و پایین نشانگر کمتر بودن میانگین محاسبه‌شده در مقایسه با میانگین مبنا است. در مجموع می‌توان چنین عنوان کرد که میزان رضایت مهاجرین روستایی از سکونت در نایسر در سطح پایین‌تر از حد متوسط قرار گرفته است. این مهم می‌تواند به شرایط اقتصادی، اجتماعی و کالبدی - زیست‌محیطی نامناسب نایسر و در نتیجه برآورده نشدن انتظارات روستاییان از مهاجرت به این فضای پیراشهری مربوط باشد. با این وجود نایسر، طی حدود ۱۵ سال گذشته یکی از مقاصد اصلی مهاجرین روستایی استان کردستان است به گونه‌ای که جمعیت آن به شدت در حال توسعه افزایش می‌باشد.

جدول ۲. وضعیت رضایت مهاجرین روستایی از سکونت در نایسر

مقیاس	فراوانی	درصد
بسیار کم	۸	۵/۳
کم	۴۸	۳۲
متوسط	۵۵	۳۶/۷
زیاد	۳۵	۲۳/۳
خیلی زیاد	۴	۲/۷
جمع کل	۱۵۰	۱۰۰

جدول ۳. وضعیت رضایت مهاجرین روستایی از سکونت در نایس با استفاده از آزمون مقایسه میانگین

مبنای آزمون = ۳					
t	درجه آزادی	معنی داری	میانگین	اختلاف از میانگین	
				حد پایین	حد بالا
-۲۳/۸۱۸	۱۴۹	۰/۰۰۰	۲/۲۷۱	-۰/۷۸۹	-۰/۶۶۸

شناسایی مهم ترین عوامل جمعیت پذیری نایس

برای شناسایی مهم ترین عوامل جمعیت پذیری نایس از دیدگاه جامعه روستایی ساکن در آن که طی حدود دو دهه اخیر به این فضای سکونتی مهاجرت کرده اند، از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. یافته های آزمون KMO و بار تلت نشان می دهد مقادیر آن ها به ترتیب ۰/۷۴ و ۱۴۳۹/۶۹۷ بوده و در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنادار بوده اند. این مهم نشانگر مناسب بودن داده ها برای انجام تحلیل عاملی اکتشافی است. یافته های تحلیل عاملی اکتشافی نشان می دهد (جدول ۴) مهم ترین عوامل جمعیت پذیری نایس از دیدگاه جامعه روستایی ساکن در آن، در قالب پنج عامل کلیدی خلاصه شده اند. لازم به ذکر است در این مطالعه عواملی مورد پذیرش قرار گرفته اند که مقدار ویژه آن ها بزرگ تر از ۱ بوده است. با توجه به یافته های حاصل شده پنج عامل شناسایی شده توانسته اند ۶۲/۶۲۷ درصد از واریانس مهم ترین عوامل جمعیت پذیری نایس را تبیین نمایند.

جدول ۴. مهم ترین عوامل جمعیت پذیری نایس از دیدگاه جامعه روستایی ساکن در آن

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
اول	۳/۹۲۶	۱۷/۸۴۶	۱۷/۸۴۶
دوم	۲/۷۱۹	۱۲/۳۶۰	۳۰/۲۰۶
سوم	۲/۷۱۵	۱۲/۳۴۰	۴۲/۵۴۶
چهارم	۲/۵۵۶	۱۱/۶۱۷	۵۴/۱۶۴
پنجم	۱/۸۶۲	۸/۴۶۳	۶۲/۶۲۷

نام گذاری پنج عامل شناسایی شده بر اساس مفهوم درونی متغیرهای قرار گرفته در هر عامل انجام گرفته است. در این پژوهش برای چرخش عامل ها، از روش وریماکس استفاده شده است و متغیرهایی که بار عاملی آن ها بزرگ تر از ۰/۵۰ بوده است، معنی دار فرض شده اند (جدول ۵). لازم به ذکر است تمامی متغیرها در عوامل پنج گانه شناسایی شده قرار گرفته اند و هیچ متغیری حذف نشده است.

عامل اول: یافته ها نشان می دهد هفت متغیر قیمت پایین مسکن، قیمت پایین زمین مسکونی، میزان اجاره پایین مسکن، میزان اجاره پایین مغازه ها، قیمت پایین تهیه مایحتاج روزانه، کمتر بودن هزینه های زندگی نسبت به شهر سنج و نیاز به سرمایه محدود برای شروع کسب و کار در عامل اول بار گذاری شده اند و در مجموع این متغیرها ۱۷/۸۴۶ درصد از واریانس مهم ترین عوامل جمعیت پذیری نایس را تبیین کرده اند. با توجه به مفهومی کلی متغیرهای فوق، عامل اول، پایین بودن هزینه اسکان و فعالیت های اقتصادی نام گذاری گردید.

عامل دوم: بر اساس یافته های حاصل شده متغیرهای قرار گرفته در عامل دوم (عدم نیاز به اخذ مجوز برای ساخت و ساز، نظارت محدود بر کیفیت ساخت و سازها، سهولت اخذ امتیازهای مورد نیاز برای واحدهای مسکونی و سهولت تغییر کاربری اراضی) توانسته اند ۱۲/۳۶۰ درصد از واریانس متغیر وابسته پژوهش را تبیین نمایند. مفهوم کلی این متغیرها

دلالت بر ضعف قوانین ساخت‌وساز و شهرسازی در محدوده مطالعاتی دارد. از این رو این عامل سهل‌گیری در قوانین و مقررات فضاهای پیراشهری نام گرفت.

عامل سوم: یافته‌ها نشان می‌دهد در عامل سوم متغیرهای دسترسی به خدمات آموزشی، دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی، دسترسی به خدمات ورزشی - تفریحی، دسترسی به خدمات حمل‌ونقل و دسترسی به مراکز خرید قرار گرفته‌اند. این عامل که ۱۲/۳۴۰ درصد از واریانس مهم‌ترین عوامل جمعیت‌پذیری نایس را تبیین کرده است، دسترسی به زیرساخت‌ها نام‌گذاری گردید.

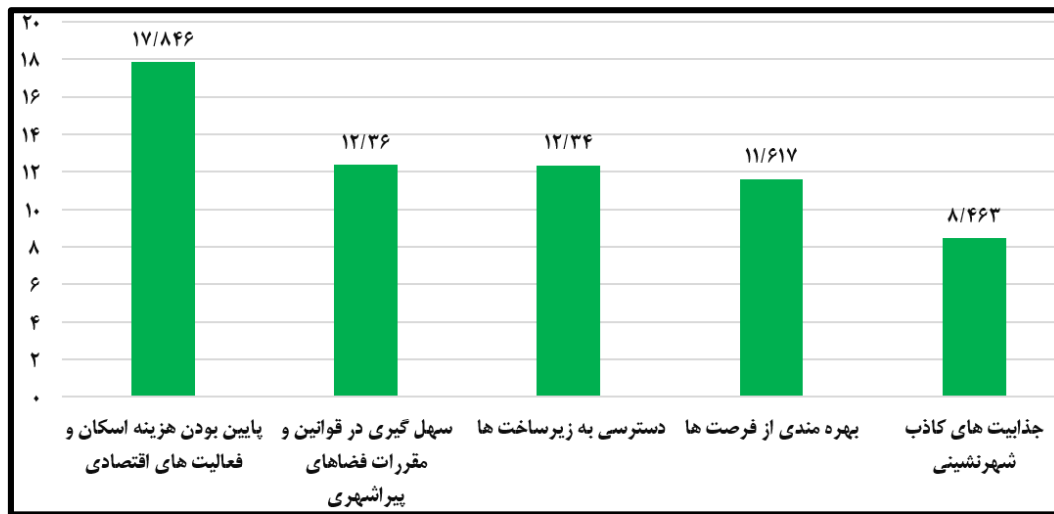
عامل چهارم: ادامه تحصیل فرزندان، امکان مهارت‌آموزی، فرصت‌های شغلی بیشتر و سرمایه‌گذاری در شهر (خرید ملک و ...)، چهار متغیری هستند که با تبیین ۱۱/۶۱۷ درصد واریانس متغیر وابسته پژوهش، در عامل چهارم قرار گرفته‌اند. با توجه به ارتباط معنایی و درونی متغیرهای فوق، این عامل، بهره‌مندی از فرصت‌ها نام‌گذاری گردید.

عامل پنجم: نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد دو متغیر بهره‌مندی از پرستیژ شهرنشینی و ارتقای طبقه اجتماعی با قرار گرفتن در عامل پنجم، توانسته‌اند ۸/۴۶۳ درصد واریانس مهم‌ترین عوامل جمعیت‌پذیری نایس را تبیین نمایند. دقت در مفهوم دو متغیر مذکور دال بر غلبه دیدگاه سنتی مهاجران به شهر (وفور امکانات و خدمات در شهرها و ..) و جذابیت‌های کاذب شهرنشینی از دیدگاه آن‌ها است. از این رو آخرین عامل کلیدی شناسایی شده در خصوص مهم‌ترین عوامل جمعیت‌پذیری نایس از دیدگاه جامعه روستایی ساکن در آن، جذابیت‌های کاذب شهرنشینی نام‌گذاری شد.

جدول ۵. نام‌گذاری مهم‌ترین عوامل جمعیت‌پذیری نایس از دیدگاه جامعه روستایی ساکن در آن

عامل	متغیر	بار عاملی
پایین بودن هزینه اسکان و فعالیت‌های اقتصادی	قیمت پایین مسکن	۰/۷۶۵
	قیمت پایین زمین مسکونی	۰/۶۸۴
	میزان اجاره پایین مسکن	۰/۸۰۳
	میزان اجاره پایین مغازه‌ها	۰/۶۸۴
	قیمت پایین تهیه مایحتاج روزانه	۰/۷۹۷
	کمتر بودن هزینه‌های زندگی نسبت به شهر سندج	۰/۵۴۳
	نیاز به سرمایه محدود برای شروع کسب‌وکار	۰/۷۵۱
سهل‌گیری در قوانین و مقررات فضاهای پیراشهری	عدم نیاز به اخذ مجوز برای ساخت‌وساز	۰/۷۹۲
	نظارت محدود بر کیفیت ساخت‌وسازها	۰/۷۲۰
	سهولت اخذ امتیازهای موردنیاز برای واحدهای مسکونی	۰/۸۵۸
	سهولت تغییر کاربری اراضی	۰/۸۰۲
دسترسی به زیرساخت‌ها	دسترسی به خدمات آموزشی	۰/۷۱۵
	دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی	۰/۸۰۱
	دسترسی به خدمات ورزشی - تفریحی	۰/۷۷۷
	دسترسی به خدمات حمل‌ونقل	۰/۷۰۷
	دسترسی به مراکز خرید	۰/۵۹۱
بهره‌مندی از فرصت‌ها	ادامه تحصیل فرزندان	۰/۷۴۷
	امکان مهارت‌آموزی	۰/۸۲۸
	فرصت‌های شغلی بیشتر	۰/۵۵۵
	سرمایه‌گذاری در شهر (خرید ملک و ...)	۰/۷۸۷
جذابیت‌های کاذب شهرنشینی	بهره‌مندی از پرستیژ شهرنشینی	۰/۷۲۹
	ارتقای طبقه اجتماعی	۰/۷۷۶

با توجه به نتایج حاصل شده، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جمعیت‌پذیری فضای پیراشهری نایسر را می‌توان در شکل زیر مشاهده نمود (شکل ۲).

شکل ۲. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جمعیت‌پذیری فضای پیراشهری نایسر

بررسی وضعیت گرایش بازگشت به روستا در میان ساکنان فضای پیراشهری نایسر

نتایج بررسی گرایش بازگشت به روستا در میان ساکنان فضای پیراشهری نایسر نشان می‌دهد (جدول ۶ و ۷) ۶۰ درصد آن‌ها دارای گرایش بسیار کم و کم برای بازگشت به روستا هستند و ۲۶/۷ درصد دارای گرایش متوسط و ۱۳/۴ درصد دارای گرایش زیاد و بسیار زیادی برای بازگشت به روستا هستند. همچنین نتایج آزمون t تک نمونه‌ای نشان می‌دهد میانگین حاصل شده با مقدار ۲/۹۶۲، با میانگین مبنا تفاوت آماری معناداری ندارد. بنابراین می‌توان چنین عنوان کرد که ساکنان فضای پیراشهری نایسر که دارای سابقه سکونت در روستا هستند، علی‌رغم سطح رضایت نسبتاً ضعیف از سکونت در این فضای سکونتی، دارای گرایش متوسطی برای بازگشت به روستا هستند. این مهم (عدم گرایش چشم‌گیر به بازگشت به محل زندگی اولیه خود) را می‌توان به مشکلات و محدودیت‌های متعدد در روستاهای استان کردستان نسبت داد. با رفع مشکلات و محدودیت‌های روستاها، می‌توان زمینه لازم را برای بازگشت مهاجرین به روستاها فراهم نمود. در این راستا در ادامه، مهم‌ترین راهکارهای زمینه‌سازی برای بازگشت به روستا در میان ساکنان نایسر مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۶. وضعیت گرایش بازگشت به روستا در میان ساکنان فضای پیراشهری نایسر

درصد	فراوانی	مقیاس
۱۸	۲۷	بسیار کم
۴۲	۶۳	کم
۲۶/۷	۴۰	متوسط
۱۰/۷	۱۶	زیاد
۲/۷	۴	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۵۰	جمع کل

جدول ۷. وضعیت گرایش بازگشت به روستا در میان ساکنان فضای پیراشهری نایسر با استفاده از آزمون مقایسه میانگین

مبنای آزمون = ۳					
t	درجه آزادی	معنی داری	میانگین	اختلاف از میانگین	
				حد بالا	حد پایین
-۰/۹۰۶	۱۴۹	۰/۳۶۶	۲/۹۶۲	-۰/۰۳۷۳	-۰/۱۱۸۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

راهکارهای زمینه‌سازی برای بازگشت به روستا در میان ساکنان فضای پیراشهری نایسر

برای شناسایی مهم ترین زمینه‌های بازگشت به روستا در میان ساکنان فضای پیراشهری نایسر، راهکارهای متعددی از سوی پاسخگویان ارائه شده است. در میان راهکارها ارائه شده، چند راهکار دارای بیشترین تعداد تکرار و تأکید بوده‌اند که در جدول زیر به آن‌ها اشاره شده است (جدول ۸). دقت در مفهوم راهکارهای ارائه شده نشان می‌دهد راهکارهای ارائه شده بیشتر حول محور اقتصاد روستایی و زیرمجموعه‌های آن است و تقویت و توسعه آن نیازمند توجه و حمایت جدی بخش دولتی است. همچنین به اعمال سخت‌گیری در اجرای قوانین و مقررات ساخت‌وساز در نایسر به‌عنوان یک راهکار بازدارنده برای جلوگیری و یا کاهش مهاجرت روستاییان به فضاهای پیراشهری اشاره شده است.

جدول ۸. اولویت‌بندی راهکارهای زمینه‌سازی بازگشت به روستا در میان ساکنان فضای پیراشهری نایسر

ردیف	راهکار	تعداد تکرار
۱	اشتغال‌زایی پایدار در روستاها (مشاغل مکان‌محور)	۱۱۴
۲	تخصیص وام و اعتبارات دولتی متناسب با شرایط روستاییان	۱۰۱
۳	اعمال سخت‌گیری در اجرای قوانین و مقررات ساخت‌وساز در نایسر	۸۳
۴	توسعه / تقویت زیرساخت‌های ضروری خدماتی و رفاهی در روستاها (آموزشی، بهداشتی، حمل‌ونقل، تفریحی و ...)	۶۲
۵	صنعتی سازی روستاها (احداث صنایعی تبدیلی و تکمیلی بخش زراعت و باغداری و صنایع فرآوری تولیدات دامی)	۵۴
۶	خرید تضمینی محصولات و تولیدات روستاییان متناسب با شرایط بازار	۳۶
۷	احداث / فعال‌سازی تعاونی‌های چندمنظوره روستایی	۳۲
۸	برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی و اشتغال‌زایی متناسب با نیاز جامعه روستایی	۲۴

نتیجه‌گیری

یکی از دلایل عمده چالش‌های فضای پیراشهری نایسر، جمعیت‌پذیری فزاینده آن است و در صورت عدم توجه به آن، در آینده نه‌چندان دور باید شاهد افزایش بیشتر جمعیت نایسر و به تبعیت از آن، افزایش چالش‌های این فضای سکونت باشیم. این جمعیت‌پذیری در حالی است که سطح رضایت از سکونت در نایسر در میان ساکنان آن (منظور افرادی است که دارای سابقه روستائینشی بوده‌اند و به این فضای پیراشهری مهاجرت کرده‌اند) در وضعیت نسبتاً نامناسبی قرار دارد. از دلایل اصلی میزان رضایت پایین ساکنان از سکونت در نایسر می‌توان به ضعف زیرساخت‌های ضروری مانند زیرساخت‌های رفاهی - آموزشی و بهداشتی، کمبود فرصت‌های شغلی، عملکرد ضعیف مدیران شهری، کیفیت محیطی پایین، ترافیک بالا و ... اشاره کرد. باوجود سطح رضایت نسبتاً پایین ساکنان از سکونت در نایسر که نشانگر چالش‌های متعدد این فضای پیراشهری است نتایج پژوهش نشان داد پایین بودن هزینه اسکان و فعالیت‌های اقتصادی،

سهل‌گیری در قوانین و مقررات فضاهای پیراشهری، دسترسی به زیرساخت‌ها، بهره‌مندی از فرصت‌ها و جذابیت‌های کاذب شهرنشینی، مهم‌ترین عوامل جمعیت‌پذیری نایسر هستند. از آنجایی که بابایی و همکاران (۱۳۹۸)، کامانودی-کجوری و همکاران (۱۳۹۸)، میکائیکی و همکاران (۱۴۰۰)، ریاحی و بیرقی (۱۴۰۱)، آیجاز (۲۰۱۹) و آلام و همکاران (۲۰۲۳) در مطالعات خود به عوامل شناسایی شده در پژوهش حاضر به‌عنوان عوامل جمعیت‌پذیری فضاهای پیراشهری اشاره کرده‌اند؛ از این‌رو نتیجه پژوهش با مطالعات مذکور همسو می‌باشد.

با وجود چالش‌های متعدد نایسر در ابعاد مختلف توسعه، بررسی‌ها نشان داد میزان گرایش جامعه موردمطالعه برای بازگشت به روستاها، در سطح متوسطی قرار دارد. این وضعیت نشانگر این مهم است که جامعه روستایی مهاجر اسکان‌یافته در نایسر، در روستای اولیه خود با چالش‌های متعددی مواجه بوده‌اند که علی‌رغم میزان رضایت نسبتاً ضعیف از محل سکونتشان، گرایش زیادی به بازگشت به روستای اولیه خود را ندارند. بنابراین حلقه اصلی جمعیت‌پذیری فضای پیراشهری نایسر را می‌توان در ضعف توسعه‌یافتگی و محرومیت روستاهای استان کردستان جستجو نمود. مقرون‌به‌صرفه نبودن فعالیت اقتصادی به‌ویژه در بخش دامداری، باغداری، زراعت و ...، ضعف زیرساخت‌های آموزشی و بهداشتی، کمبود فرصت‌های شغلی، بیکاری، خشک‌سالی‌های پی‌درپی و ...، به‌صورت زنجیره‌وار با یکدیگر مرتبط بوده و زمینه و بستر مهاجرت روستاییان به فضای پیراشهری نایسر را فراهم نموده است. روندی که فضای مبدأ و مقصد را با چالش‌های متعددی مواجه کرده است.

در این میان توجه به نظرات و راهکارهای پیشنهادی سرپرستان خانوار که به‌صورت میانگین حدود ۱۲ سال سابقه مهاجرت از روستا و اسکان در فضای پیراشهری را دارند، در نوع خود جالب توجه است. دقت در ماهیت راهکارهای پیشنهادی نشان می‌دهد اغلب راهکارها جنبه مدیریتی دارند که در زیر به چند مورد از آن‌ها اشاره شده است:

- ✓ تقویت بنیان اقتصادی خانوارهای روستایی از طریق اشتغال‌زایی پایدار در روستاها (مشاغل مکان‌محور)؛
 - ✓ تخصیص وام و اعتبارات دولتی متناسب با شرایط روستاییان؛
 - ✓ صنعتی‌سازی روستاها (احداث صنایعی تبدیلی و تکمیلی بخش زراعت و باغداری و صنایع فرآوری تولیدات دامی)؛
 - ✓ خرید تضمینی محصولات و تولیدات روستاییان متناسب با شرایط بازار؛
 - ✓ احداث / فعال‌سازی تعاونی‌های چندمنظوره روستایی؛
 - ✓ اعمال سخت‌گیری در اجرای قوانین و مقررات ساخت‌وساز در نایسر؛
 - ✓ تقویت و توسعه زیرساخت‌های ضروری خدماتی و رفاهی در روستاها (آموزشی، بهداشتی، حمل‌ونقل، تفریحی و ...)؛ و
 - ✓ برگزاری دوره‌های آموزشی کارآفرینی و اشتغال‌زایی متناسب با نیاز جامعه روستایی.
- با عملیاتی نمودن راهکارهای فوق می‌توان ضمن پیشگیری از مهاجرت جامعه روستایی به فضاهای شهری، زمینه و بستر لازم را برای بازگشت به روستاها فراهم نماید. در یک عبارت کلی می‌توان چنین عنوان کرد که همه فرایندهای فوق، به‌شدت تحت تأثیر عوامل مدیریتی در سطوح مختلف برنامه‌ریزی هستند و با مدیریت یکپارچه و منسجم می‌توان ضمن کاهش چالش‌های مذکور، زمینه و بستر لازم را برای تحقق توسعه پایدار در نواحی شهری و روستایی فراهم نمود. باین‌وجود ضعف نظام مدیریتی و تداوم آن می‌تواند به چالش‌های فوق را بیشتر تشدید نماید و ناپایداری هرچه بیشتر توسعه را در فضاهای پیراشهری و روستایی محتمل‌تر نماید.

تشکر و قدردانی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

منابع

- احمدی، یعقوب و آقایی، مریم. ۱۳۹۶. مطالعه‌ی جامعه‌شناختی اثر نظام ارزشی و ساختار قدرت در خانواده بر انحرافات اجتماعی (مورد مطالعه: سکونت‌گاه‌های حاشیه‌ای شهری نایسرسنندج). مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال ۷، شماره ۲۴، ص ۳۰-۱.
- امینی، عباس و جمینی. داود. ۱۳۹۳. تحلیلی بر ارزیابی جامعه روستایی از عملکرد نهاد دهیاری با استفاده از رویکرد مدل‌سازی معادلات ساختاری. تحقیقات جغرافیایی. ۲۹(۱۱۳)، ص ۱۷۷-۱۶۹.
- بابایی، محبوب؛ بصیری توچائی، مرتضی و بدراق نژاد. ایوب. ۱۳۹۸. تحلیل جمعیت‌پذیری و روند تحولات اقتصادی - اجتماعی روستاهای پیراشهری در شهرستان ارومیه. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱(۱)، ص ۱۳۹-۱۵۰.
- جمشیدی، علیرضا؛ جمینی، داود؛ قنبری، یوسف؛ طوسی، رمضان و پسرکلو. موسی. ۱۳۹۴. بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان مینودشت، مجله آمایش جغرافیایی فضا. ۶(۱۵). ص ۲۲۵-۲۱۱.
- جمینی، داود و جمشیدی. علیرضا. ۱۴۰۰. مدل‌سازی عوامل مؤثر بر توسعه شاخص‌های کارآفرینی در مناطق روستایی ایران نمونه پژوهش: منطقه اورامانات، استان کرمانشاه، فصلنامه علمی برنامه‌ریزی فضایی. ۱۱(۴۲)، ص ۹۴-۷۳.
- جمینی، داود؛ جمشیدی، علیرضا و عبدالملکی. مهدی. ۱۴۰۰. شناسایی چالش‌های اسکان غیررسمی و ارائه راهکارهای عملیاتی - اجرایی برای بهبود آن در استان کردستان (مطالعه موردی: ناحیه منفصل شهری نایسر). فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری. ۱۲(۴۷)، ص ۱۱۱-۱۳۰.
- حیدریان، شیدا و رحیمی، محمود. ۱۳۹۶. تدوین و سنجش معیارهای مداخله یکپارچه در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با رویکرد حکمروایی شهری (نمونه موردی: ناحیه نایسر شهر سنندج). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۲(۴)، ص ۹۳۳-۹۱۵.
- دانشپور، سید عبدالهادی؛ صرافی، مظفر و آشنایی. تکتم. ۱۳۹۵. تحولات پیراشهرنشینی در هاله کلان‌شهری تهران در دوره ۱۳۷۵ - ۱۳۸۵ خورشیدی به سوی توسعه‌ای سازنده یا گسترشی پراکنده؟. نامه معماری و شهرسازی. ۸(۱۶)، ص ۳۴-۵.
- رضوانی، محمدرضا؛ هرائینی، مصطفی؛ قربانی سپهر، آرش و امرایی. مهتاب. ۱۳۹۹. تحلیل شبکه‌های اجتماعی در سکونتگاه‌های پیراشهری مورد: روستای مرتضی گرد در شهرستان تهران. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۲(۴)، ص ۱-۱۶.
- رفیعی، مهران؛ خطیبی، سید محمدرضا و داودپور. زهره. ۱۳۹۹. تبیین مفهوم پیراشهری و عوامل مؤثر در ایجاد و توسعه آن. نشریه علمی باغ نظر. ۱۷(۹۲)، ص ۵۰-۲۹.
- ریاحی، وحید و بیرقی. سیده سعیده. ۱۴۰۱. پیش تحولات کاربری اراضی در نواحی پیراشهری بیرجند. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱(۷)، ص ۱۴۴-۱۲۷.
- شاهی‌دشت، غلامرضا؛ سرور، رحیم و مدیری. مهدی. ۱۴۰۰. واکاوی نظام تحولات و چالش‌های فضاهای پیراکلان‌شهری مورد: کلانشهر مشهد. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱(۵). ص ۲۲۱-۱۹۹.

- شایان، حمید؛ عرفانی، زینب و سجاسی قیداری. حمداله. ۱۴۰۰. تحلیل مقایسه‌ای مهاجرت معکوس (شهری-روستایی) ایران در مقیاس استانی. فصلنامه روستا و توسعه پایدار فضا. ۲(۷). ص ۱۸-۱.
- شورای عالی شهرسازی و معماری ایران. ۱۳۹۰. مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در خصوص طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه مرکز و جنوب کردستان (سنندج)، ش ا: ۱۹۴۶۴، تاریخ تصویب: ۱۳۹۰/۹/۷. <http://www.mamirahmadi.ir/print.php?ToDo=ShowLaws&LawID=36549>
- ضیاءتوانا، محمدحسن و قادرمرزی، حامد. ۱۳۸۸. تغییر کاربری اراضی روستاهای پیراشهری در فرایند خزش شهر روستاهای نایسر و حسن‌آباد سنندج، پژوهش‌های جغرافیای انسانی. شماره ۶۸، ص ۱۳۵-۱۱۹.
- قادرمرزی، حامد. جمشیدی، علیرضا. جمینی، داود و نظری سرمازه. حمید. ۱۳۹۴. شناسایی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی (مطالعه موردی: دهستان شلیل - شهرستان اردل). برنامه‌ریزی منطقه‌ای. ۵(۱۷)، ص. ۱۱۸-۱۰۳.
- قاسمی، مریم. امیدوار، نشاط. عاشوری، الهام. نسیمی، زهرا. ۱۳۹۶. بررسی تطبیقی کیفیت زندگی روستائیان مهاجر به روستاهای پیراشهری (مطالعه موردی: دهستان تبادکان شهرستان مشهد). مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای. ۱۵(۲۸). ص ۱۴۹-۱۲۳.
- کمانرودی کجوری، موسی؛ پریزادی، طاهر و کرمی. مهدی. ۱۳۹۸. فرآیند شکل‌گیری اجتماعات غیررسمی در محدوده پیراشهری مشکین‌شهر. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱(۲). ص ۱۴-۱.
- کوزه‌گرکالجی، لطفعلی و سلیمی‌سبحان. محمدرضا. ۱۳۹۹. انبوه‌سازی مسکن و رضایت‌مندی ساکنان فضاهای پیراشهری مورد: پرند و پردیس در استان تهران. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۲(۳). ص ۵۰-۳۵.
- محمدی، اکبر؛ آشوری، کسری و رباطی. محمد بشیر. ۱۳۹۶. تبیین و ارزیابی مؤلفه‌های تاب‌آوری نهادی و اجتماعی در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری مطالعه موردی: ناحیه منفصل شهری نایسر شهر سنندج. مطالعات شهری، شماره ۲۲. ص ۷۵-۸۸.
- مؤمنی، احمد؛ جهانشیری، ماندانا و ترکاشوند. زهرا. ۱۴۰۰. عوامل مؤثر بر رشد مهاجرت معکوس در سکونتگاه‌های پیراشهری نجف‌آباد. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱(۵). ص ۱۹۸-۱۸۳.
- میکانیکی، جواد؛ شیرزور، زهرا و جعفری سهل‌آباد. بهاره. ۱۴۰۰. عوامل مؤثر بر رشد سکونتگاه‌های پیراشهری بیرجند. مجله توسعه فضاهای پیراشهری. ۱(۵). ص ۷۸-۵۹.
- Aijaz, R. 2019. **India's Peri-Urban Regions: The Need for Policy and the Challenges of Governance**, ORF, Issue Brief No. 285, March 2019, Observer Research Foundation.
- Alam, I., Nahar, K and Morshed, M.M. 2023. **Measuring urban expansion pattern using spatial matrices in Khulna City**, Bangladesh, Heliyon 9 (2023) e13193.
- Biegańska, J., Środa-Murawska, S., Kruzmetra, Z and Swiaczny, F. 2018. **Peri-Urban Development as a Significant Rural Development Trend**, Quaestiones Geographicae, 37(2): 125-140.
- Dembski, S., Bäing, A.S and Sykes, O. 2017. **What about the Urban Periphery? The Effects of the Urban Renaissance in the Mersey Belt**, Comparative Population Studies, Vol. 42: 219-244.
- Diugwu, I.A., Eneje, M.N., Musa, H.D., Yusuf, S.O and Njoku, J.D. 2022. **Perception of Housing Quality by Households in Peri-Urban Neighbourhoods of Owerri Municipality**, CSID Journal of Infrastructure Development (5) 1: 15-26.
- Fatima, O and Khalfallah, B. 2023. **Urban development and peri-urbanization in the Hodna Region. Fragmentation of urban space; City of M'sila**, Technium Social Sciences Journal, Vol. 39, 670-685.
- Friesen, J., Rausch, L., Pelz, P.F and Fűrnkranz, J. 2018. **Determining Factors for Slum Growth with Predictive Data Mining Methods**, Urban Sci. 2018, 2, 81; doi:10.3390/urbansci2030081.

- Jamini, D. & Dehghani, A. 2022. **Evaluation and analysis of resilience of rural tourism and identification of key drivers affecting it in the face of the Covid-19 pandemic in Iran.** Journal of Research & Rural Planning, 11(4), 99-116.
- Lerch, M. 2023. **The end of urban sprawl? Internal migration across the rural-urban continuum in Switzerland, 1966–2018.** Population, Space and Place, 29, e2621. <https://doi.org/10.1002/psp.2621>.
- Lyu, Y and Jiang, F. 2022. **Spatial and temporal distribution of population in urban agglomerations changes in China,** Scientific Reports, 12:8315, 1-13.
- Mberu, B.U., Haregu, T.N., Kyobutungi, C & Ezech, A.C. 2016. **Health and health-related indicators in slum, rural, and urban communities: a comparative analysis,** Global Health Action, 9:1, 33163, DOI: 10.3402/gha.v9.33163.
- Nagesh, P., Bailey, A., George, S., Hyde, M and Subaiya, L. 2023. **(Im)mobile ageing: risks of exclusion in later life in liminal urban peripheries,** Ageing & Society (2023), 1-24, doi:10.1017/S0144686X22001398.
- Park, S., Chapman, r and Munroe, D.K. 2022. **Examining the relationship between migration and land cover change in rural U.S.: evidence from Ohio, United States, between 2008 and 2016,** JOURNAL OF LAND USE SCIENCE, VOL. 17, NO. 1, 60–78.
- Petrova, K. 2021. **Natural hazards, internal migration and protests in Bangladesh,** Journal of Peace Research, Vol. 58(1) 33–49
- Riahi, V. & Jamini, D. 2018. **A study on the villagers' semantic understanding of functional challenges in rural settlements (Case study: Central District of Ravansar County).** Journal of Research & Rural Planning, 7(2), 1-23.
- Wesnawa, I.G.A., Sarmita, I.M and Christiawan, P.I. 2022. **Migrant Livelihood Challenges in Peri-Urban Area,** Proceedings of the 4th International Conference on Law, Social Sciences, and Education, ICLSSE 2022, 28 October 2022, Singaraja, Bali, Indonesia.